

DE AMSTERDAMSCH E STELLING.

(Vervolg en slot van N°. 8, bladz. 511.)

Als wij nu al het voorafgaande samenvatten en daarbij terugzien op de verschillende voorstellen, die met betrekking tot de Amsterdamsche stelling zijn gedaan, komen wij tot een conclusie, die onzes inziens niet anders kan zijn dan deze: dat het project voor de bevestiging van de landzijde der Stelling, zooals dit was ingediend door den Minister ENGELVAART, wat de verpleging aangaat, genoegzaam aan de eischen voldoet; dat het er nog meer aan zou voldoen en dat het tevens in een betere dekking van de hoofdstad tegen bombardement van de zijde van den Haarlemmermeerpolder zou voorzien, wanneer de linie aldaar, zooals de Heer D. B. verlangt en ook wij zouden wenschen, werd vooruitgebracht, en eindelijk dat het uit het oogpunt van verpleging en met het oog op de strategische eischen, van het hoogste belang is tot het uiterste meester te blijven van het Noordzeekanaal, wel te verstaan niet alleen van dat kanaal zelf, maar ook van zijn beide oevers over zekere breedte, omdat in het bezit van dat kanaal met het daar aangrenzende terrein, zoo niet het zwaartepunt, dan toch voor een groot deel de kracht, de onneembaarheid ligt van de Amsterdamsche stelling.

Een uitbreiding van de Stelling, zooals de geachte Schrijver voorstelt, door in haar op te nemen den geheelen Beemster en den Zeevang, is alzoo voor de verpleging *niet* noodzakelijk. Het zou kunnen zijn nochtans, dat die uitbreiding wenschelijk ware om andere redenen, b.v. wanneer de hoofdstad aan die zijde slechts onvolkomen tegen bombardement gedekt ware; wanneer daardoor de positie veel sterker werd; wanneer men dientengevolge minder forten en minder troepen behoefde, of wanneer men alleen daardoor meester kon blijven van sluizen, waardoor de inondatie kan worden afgetapt.

Doch geen van die gevallen bestaat. Zonder iets te willen afdingen op de waarde der voorstellen voor een bevestiging, gaande om den Eilandspolder en

den Beemster, aansluitende aan Schardam, is het toch een feit, dat volgens de voorstellen van de Generaals BOOMS en VAN DER HART BEEK, voor het Noorderfront slechts zouden noodig zijn: één fort bij Knollendam, twee forten op de dijken van den Beemster en één fort ten noordoosten van Edam, alsmede twee posten bij Monnickendam en een batterij neven het Blijkmeer, d. i. te zamen 4 forten en 3 batterijen. Daarentegen leiden de voorstellen van den Heer D. B. tot: één fort in den Kogerpolder (fort, evenals het genoemde bij Knollendam), één fort ten zuiden van Schermerhorn, één fort bij Ursem, één fort bij Avenhorn en één fort ten noorden van Lutje Schardam, gepaard met 2 batterijen in den Eilandspolder (aan de Blokkers en in den Menningweerpolder), één batterij ten oosten van Avenhorn, en 3 batterijen bij Edam, Monnickendam en aan het Blijkmeer, alzoo totaal 5 forten en 6 batterijen, d. i. 1 fort en 3 batterijen meer dan bij het eerstgenoemde project.

Hieruit volgt dat, al mochten ook de kosten van een fort op het eene punt hooger zijn dan op het andere, de voorstellen van den geachten Schrijver in ieder geval tot meer werken leiden, die ieder hunne bezetting en hunne uitrusting aan geschut enz. eischen. De bewaking dezer zooveel langere linie zal daarenboven moeilijker worden en de reserves zullen, naarmate de linie meer uitgebreid wordt, sterker dienen te zijn. In het belang van de beschikbare bezettingstroepen en van het leger is dit in geen deele. Dat het leger aan de verdediging der Stelling een gewichtig deel moet nemen, zullen wij hier met enkele woorden trachten aan te toonen.

Onzes inziens staan er namelijk, behalve een bombardement van de Zuiderzeezijde, slechts twee wegen voor een aanval op Amsterdam open, te weten: een landing op de kust, of wel een vermeestering van de voorliggende liniën, daarna gevolgd door een doordringen naar Amsterdam.

Heeft de eerste aanvalswijze — de landing — plaats, dan zal ons leger, of althans een groot deel daarvan, den vijand moeten trachten te slaan en in zee terug te werpen. Gelukt dit niet, dan wijkt het terug naar Amsterdam.

Bij de tweede aanvalswijze bezet het leger achtereenvolgens al die verdedigingsliniën en stellingen, waarin het den opmarsch des vijands kan stuiten. Is deze eindelijk niet langer tegen te gaan, dan trekt het ook nu terug op de stelling van Amsterdam.

Hoe men het dus ook neme, altijd mag, bij de verdediging van de hoofdstad, met grond, op den steun van het leger worden gerekend, evenzeer als daarbij gebruik moet worden gemaakt van de op Amsterdam teruggegaane bezettingstroepen van voorliggende liniën of vestingen, die, ten gevolge van 's vijands voorwaarts dringen, moesten worden ontruimd. Om het leger evenwel binnen de Amsterdamsche stelling te krijgen, is het een bepaald vereischte dat aan geen nevenzaak, zooals b.v. het vasthouden van buiten verband met de Stelling gelegen positiën, de hoofdzaak — d. i. in dit geval het behoud van de hoofdstad — worde opgeofferd. Intijds, zonder zich te laten verlokken door secondaire voordeelen, moet het leger op de Stelling terug-

gaan, er op lettende, dat ten allen tijde de terugtocht op Amsterdam volkomen moet verzekerd zijn. Evenmin toch als Parijs, of eenige groote wapenplaats, is Amsterdam te verdedigen zonder leger; trouwens dit is ook het geval met al onze liniën, die in werkelijkheid niet anders zijn dan in lange lijnen ontwikkelde wapenplaatsen. Tot de mogelijkheden intusschen behoort, dat het leger door de geleverde gevechten gehavend en geschokt binnen de Stelling aankome; die kans is zelfs niet gering, want het leger bestaat niet om ongeschonden te worden bewaard, uitsluitend voor de verdediging van Amsterdam. De hoofdzak is slechts dat het er kome, zonder verslagen te zijn en dat een Metz of een Sedan vermeden worde. De Stelling moet het dan de gelegenheid verschaffen om zich van de geleden verliezen te herstellen en zich te kunnen reorganiseeren. Vandaar de noodzakelijkheid dat hare werken, al dadelijk bij het uitbreken van den oorlog, hun eigen bezetting ontvangen en dat het leger, in de Stelling aankomende, aldaar aanvankelijk niet meer te doen vinde dan datgene wat, ter verzekering van de verdere verdediging, onvermijdelijk vereischt wordt.

De bezettingen van werken op accessen gelegen, dienen uit geregelde troepen te bestaan; hun taak is van gewicht en kan in sommige gevallen zeer zwaar wezen.

Wat hunne sterkte aangaat, zoo kunnen wij ons met de infanteriebezettingen, die de Heer D. B. voor de werken voorstelt, over het algemeen vereenigen. Op het voetspoor der Duitschers, die in den oorlog van 1870 hunne werken van eenige zelfstandigheid, in den regel, geen mindere bezetting gaven dan een compagnie infanterie (1), zouden ook wij ongaarne die bezettingen zwakker zien. Minder vrede hebben wij echter met sommige artilleriebezettingen die de Heer D. B. opgeeft. Bezettingen aan artillerie, ter sterkte van 8 man; al is het dan ook voor werken in 2de linie, het wil er bij ons niet in dat zij in eenig geval voldoende zullen zijn, ja wij kunnen ons zelfs niet voorstellen dat zij door den Schrijver ernstig gemeend waren. Acht miliciens van de vestingartillerie, of, wil men 't heel mooi, acht miliciens met een korporaal (zonder ervaring), wat zal men er mede uitrichten?.....

Evenals voor de infanteriebezettingen zouden, onzes inziens, de artilleriebezettingen nooit minder dan een tactische eenheid mogen bedragen, hier het kleinst te nemen op $\frac{1}{2}$ sectie. Dan zal er althans mogelijkheid zijn dat de manschappen elkander in den dienst in de batterij aflossen en zal men vermoedelijk ook een onderofficier bij de manschappen kunnen indeelen, al zal ook, bij het zwakke onderofficierskader onzer vestingartillerie, de indeeling van onderofficieren bij bezettingen, onvermijdelijk tot bezwaren moeten leiden.

(1) De gedetacheerde werken o. a., waarmede het VIIIste Duitsche legerkorps, na de inneming van Rouaan, die stad wilde omringen, werden ontworpen elk voor een compagnie bezetting en van tamelijk groot passief weerstandsvermogen, met hindernissen in de grachten en gedekt onderkomen in het inwendige. Toch zouden die werken op niet meer dan 2200 M. onderlingen afstand van elkander komen, en zouden zeer krachtige reserves op elke der Seine-oeveren gereed staan om de bezettingen te ondersteunen.

Het doen bewaken van de tusschen de werken gelegen gedeelten der Stelling door de bezettingstroepen der vaste punten, zooals de Heer D. B. wil, schijnt ons, zelfs al bestaan deze uit goede troepen, ten eenemale ongeraden, terwijl de door hem voorgestelde reserves, zoowel de speciale als de algemeene, ons vrij zwak voorkomen. Dit in aanmerking nemende, alsook dat het leger, gedurende den eersten tijd dat het binnen de Stelling zal zijn, niet te zeer moet worden gebonden, achten wij, afgescheiden van de meerdere kosten, de uitbreiding onraadzaam, die de Heer D. B. aan het Noorderfront zou wenschen te schenken, omdat die uitgebreidere linie geen ander voordeel geeft dan dat er door haar meer hulpbronnen en wel bepaaldelijk meer vee binnen de Stelling worden gebracht, hetwelk, zooals wij gezien hebben, voor de approviandeering niet noodig is. Wel is waar worden, door den Beemster enz. binnen de Stelling op te nemen, de middelen tot onderhoud der bevolking grooter en zou daardoor derhalve de weerstand langer kunnen worden gerekend, maar dit baat weinig, indien de Stelling op die wijze inderdaad intensief zwakker wordt. Immers wat helpt het of men haar ook al, in stede van voor 180, voor 270 dagen geapproviandeerd verkrijgt, wanneer die meerdere approviandeering ten gevolge zou kunnen hebben dat, wegens onvoldoende bewaking, de positie reeds den 10den dag van het beleg bezweek?

In de eerste plaats moet men kunnen *weerstaan*; in de tweede plaats moet men het weerstand bieden kunnen *volhouden*. Het schijnt daarom veeleer geraden voor het Noorderfront het meer beperkte 2de project te volgen, dat gemakkelijker kansen voor verdediging aanbiedt, dan een meer uitgebreid, zooals de Heer D. B. verlangt, te meer dewijl dat beperkte project aan alle redelijke eischen van verpleging voldoet, de hoofdstad meer dan voldoende dekt tegen bombardement en zelfs de gelegenheid aanbiedt, tijdens de verdediging, binnen de defensielijnen een tweede linie aan te leggen, die altijd nog zóó ver van de hoofdstad verwijderd blijft dat de vijand buiten bombardementsafstand wordt gehouden. Want dat een tweede linie, zal zij goed zijn, hieraan moet voldoen, daaromtrent zijn wij het met den Heer D. B. volkomen eens. Wordt dan ook de troepenmacht van 8 bataljons, die de Schrijver voor het door hem ontworpen Noorderfront noodig acht, voor het meer beperkte Noorderfront van het 2de project bestemd, dan zal dit front het, dunkt ons, van het meer uitgebreide voorzeker in sterkte winnen.

Een van de redenen, waaraan de Heer D. B. veel gewicht schijnt te hechten en waarom hij de positie tot Schardam zou willen vooruitbrengen, ligt eindelijk nog hierin dat hij meester wil blijven van alle uitwateringssluizen van Schermerboezem, hetgeen door hem noodig geacht wordt om daardoor, met elk getij, water uit de Zuiderzee op dien boezem te kunnen brengen. Doch dit is niet juist gezien. De noodzakelijkheid van het behoud der sluizen bij Schardam, wanneer het alleen te doen is om den boezem op peil te houden, blijkt bij berekening volstrekt niet. Dan toch ontwaart men dat de sluizen van IJmuiden hier toe alleen reeds voldoende zijn, terwijl de sluizen van Zaandam en Nauerna,

— om van andere niet te spreken — alleszins het vermogen bezitten om het hiertoe gevorderde water door te laten. De geachte Schrijver zal ons echter waarschijnlijk doen opmerken dat hij voor inondatie de voorkeur geeft aan water uit de Zuiderzee, boven water uit de Noordzee. Doch hiertegen wenschen wij al dadelijk in het midden te brengen dat het Noordzeewater in dit geval vooraf zou gemengd worden met het kanaalwater en daarna met het water van Schermerboezem, weshalve de vrees dat dit Noordzeewater, gedurende den langen weg dien het heeft af te leggen, nog sijn en scherp zeezand op de landen zou brengen, redelijkerwijze niet kan bestaan. Daar nu het Noordzeekanaal, om de reeds vroeger uiteengezette redenen, toch reeds tot het uiterste in onze handen moet blijven, zoo zullen de middelen die hiertoe zullen worden aangewend, ons tevens het bezit van de IJmuiden-zeesluizen waarborgen. Om derhalve zeker te zijn van het peil van Schermerboezem behoeft men niet naar Schardam te gaan, wat sterker is: om de hoeveelheid water te verkrijgen, die noodig is zoowel om den boezem in korten tijd op peil te brengen als om dien op peil te houden, zijn de sluizen van IJmuiden onmisbaar, die langs de Zuiderzee zijn dat niet. Hieruit kan men dus opnieuw zien van welk overwegend belang het bezit van het Noordzeekanaal voor de verdediging van Amsterdam is. Hoe men het dus ook neemt, groote voordeelen verkrijgt men door den geheelen Beemster en den Zeevang binnen de inondatielijn te brengen niet. Liever dus dan hieraan geld te besteden, zouden wij alles willen aangewend zien ter afdoende bevestiging van het Noordzeekanaal. Men zal daarvan waarschijnlijk meer wil hebben dan van werken om den Beemster.

Dat de bevestiging om Amsterdam van permanenten aard moet zijn, een punt dat de Schrijver bij de behandeling van het Noorderfront als een eisch voor de daár te maken werken vooropzet, wie zal het betwisten? Het zijn in de Amsterdamsche stelling juist de aardewerken die veel moeite en geld kosten; stapt men hierover heen, dan mag men voor de kosten der metselwerken voor bomvrije logementen en schuilplaatsen voorzeker niet terugdeinzen. Trouwens dit zijn zaken die thans, zelfs in tijdelijke werken, niet meer mogen worden gemist. Zij werden bereids gemaakt in al de steunpunten van de insluitingsliniën om Parijs en Metz in 1870 (Mont Plâtres, Pierrefitte, Stains, Villeteneuve, Mont Mesly, Grignon, enz. enz.) en zelfs in de veroverde werken, waar zij ontbraken, deed men ze ten spoedigste aanbrengen. Toen de Beieren in September 1870 de schans Moulin la Tour, bij Châtillon, in staat van verdediging moesten brengen, was hun eerste werk daarin volle traversen, holle traversen en bomvrij onderkomen te maken. Evenzoo moest de veroverde schans Notre Dame, tusschen Clamart en Issij, zooveel holtraversen en onderkomen ontvangen »als maar mogelijk was». Zelfs de voorpostenstellingen vóór Parijs, ontvingen dekkingen tegen het granaatvuur en de veldwachten en replis bezaten met grond gedekte blindeeringen. Had

dan ook de voor Metz opgedane ervaring reeds aangetoond dat alleen dan, wanneer de stukken behoorlijk tusschen holtraversen zijn geplaatst en de werken ruimschoots van gedekt onderkomen voorzien zijn, veldschansen tegen het juiste schot der hedendaagsche artillerie bestand zijn (1), de daar opgedane ondervinding zien wij niet alleen toepassen vóór Parijs maar ook gehuldigd bij de ontworpen werken voor Rouaan, de veroverde citadel van Amiens en andere, terwijl wij ze later in de ruimste mate in practijk zien brengen door de Turken bij Plewna. Onmiskkenbaar zijn sedert het beleg van Sebastopol, met het klimmen der vuuruitwerking, de eischen van dekking toegenomen en die vuuruitwerking is immer nog steeds vermeerderende. Het in het veld brengen van het getrokken geschut werd gevolgd door het op 't oorlogsveld aanvoeren van vuurmonden van steeds krachtiger metaal en steeds zwaardere kalibers. Het infanteriegeweer is aanhoudend verbeterd en aan de vermeerdering van uitwerking van het infanterievuur wordt bij schier alle mogendheden de grootste zorg besteed. Toch heeft de techniek op 't gebied van de vervaardiging van vuurwapenen nog volstrekt niet haar laatste woord gezegd. Wat staat dus den militairen ingenieur daartegenover anders te doen, dan te trachten door dekkingen van verschillenden aard, zooals schuilplaatsen, remises, gedekte gemeenschapsgangen enz., het moreel te steunen en te pogen op die wijze het evenwicht tusschen de middelen van aanval en verdediging te herstellen?

Die dekkingen mogen dus ook in de nieuwe werken om Amsterdam niet ontbreken. Zij moeten er ten allen tijde in aanwezig zijn en daar zulke zaken veel doelmatiger en duurzamer van steen, dan van hout zijn samen te stellen, zoo is het, ook om der kosten wille, verkieslijk ze gelijktijdig met het opwerpen der aardewerken in de verschillende bevestigingen te doen aanbrengen, dan wel ze later daarin te maken.

Bomvrije logementen tot het onderbrengen van de troepen zijn onmisbaar. Gelegenheid om de bezetting, in de nabijheid, buiten de werken te logeeren zou men trouwens op vele plaatsen in de Amsterdamsche stelling te vergeefs zoeken. Daar bovendien het terrein der lage polders in de omgeving der hoofdstad, de ongelukkige eigenschap bezit koortsandoeningen voort te brengen, bestaat er dubbel reden om aan de huisvesting van de toch niet overtalrijke troepen de meeste zorg te besteden.

Alvorens van het Noorderfront af te stappen, nog een enkele opmerking over het, bij de behandeling van het onderwerp inondatiën, door den Heer D. B. te berde gebrachte, aangaande de verhouding tusschen den gevallen regen en de verdamping, waartoe een staat van gedane waarnemingen op Zonnenburg, bij Utrecht, als bijlage, bij de brochure is gevoegd. Op zich zelf moge

(1) GOETZE. Die Thätigkeit der Deutschen Ingenieure und technischen Truppen in 1870—71; 1ste deel, bladz. 161 en 2de deel, bladz. 223.

die staat interessant wezen, voor het hier behandelde is hij echter minder op zijn plaats. Immers de waarnemingen op Zonnenburg gelden voor een anderen toestand en voor een andere hoogte dan die van de lage polders om Amsterdam.

Op het hoog gelegen Zonnenburg zal de verdamping natuurlijk veel aanzienlijker wezen dan in de lage vochtige streken van de Amsterdamsche stelling. Dit vindt zich dan ook bewaarheid, want ziet men de waarnemingen op Zonnenburg, die door den Heer D. B. worden medegedeeld, dan blijkt het dat dáár de verdamping gemiddeld per jaar 88,5 mM. meer heeft bedragen dan de gevallen regen. Raadpleegt men daarentegen de uitkomsten der waarnemingen volgens de Jaarverslagen van Rijnland, in de jaren 1866—1869, te Halfweg, in 1870—1873, gemiddeld bij de drie stoomgemalen en te Hoofddorp en in 1874—1876 bij de Leeghwater genomen, alzoo in het hart der Amsterdamsche stelling, dan ziet men dat dáár de hoeveelheid gevallen regen de uitdamping gemiddeld per jaar met 152,2 mM. heeft overtroffen. In de zomermaanden, wanneer de verdamping meer bedraagt dan de gevallen regen, is de toestand natuurlijk het ongunstigst, maar, is men slechts meester van de inlaatsuizen, dan is het water dat door verdamping van het inondatievlak verloren gaat, gemakkelijk weder aan te vullen, door water uit den boezem op de diepe polders te laten vloeien.

Men moet zich dan ook van de verdamping geen al te groot schrikbeeld maken. Ter geruststelling van hen die, ten gevolge van de in de brochure vervatte beschouwingen, aan het houdbare van inondatiën mochten beginnen te twijfelen, diene dat daarin één factor vergeten is in het debat te brengen, die hier te lande nog al wat afdoet en belangrijk de bezwaren van verdamping en inzuiging compenseert: namelijk de kwel.

Hier en daar laat de Schrijver de inondatiën, die tot versterking der Stelling zouden kunnen worden aangewend, achterwege, b.v. in den Haarlemmermeerpolder. Men moet zich wachten, zegt hij, voor overdrijving en niet veronderstellen dat een positie, wanneer zij niet door inondatiën is gedekt, niet verdedigbaar zou zijn. Doch wie onderstelt zoo iets? Wie zal inondatiën ergens anders willen toepassen dan dáár, waar men passief sterk moet zijn? Een andere zaak echter is het, of het wel geraden is op die plaatsen, waar 't alleen om een afsluitingslijn te doen is, de dekking door inondatie achterwege te laten, vooral wanneer men ze zoo gemakkelijk als hier kan verkrijgen? Want stellig toch wordt door zulk een dekking de bewaking van de defensielijn, zoowel als de verdediging, gemakkelijker en het is een bekende waarheid dat hoe sterker een stelling is, met hoe minder troepen men voor hare verdediging kan volstaan. Troepen nu zullen wij zeker wel niet over hebben en, daargelaten dat op de landbouwproducten van de vóór de defensielijnen gelegen landen niet te rekenen valt (waartoe misschien de Schrijver hunne inondatie zou willen achterwege laten), kan men bovendien die producten missen, daar wij meenen te hebben aangetoond dat de voorraad binnen de Stelling, bij eenige activiteit, alleszins voldoende kan zijn.

Beter is het dus dáár, waar men de verdediging vooral passief wil voeren, het defensief vermogen der Stelling zooveel mogelijk te vermeerderen in stede van, uit een misschien te ver gedreven gevoel van meegaandheid of medelijden, hare veiligheid op minder vaste grondslagen te vestigen. Het moge »jammer» wezen dat men hier en daar zulke rijke streken buiten de Stelling moet laten, maar men moet een gedeelte weten op te offeren om het overige te behouden. Het is óók jammer dat de belangen van de defensie medebrengen dat dadelijk, bij het uitbreken van een oorlog, $\frac{1}{4}$ van het land aan den vijand als het ware moet worden prijs gegeven, dat is zelfs veel erger — maar toch is het noodzakelijk!

Op de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder wenscht de Heer D. B. monitors of stoomkanonneerbooten gebracht te zien. Maar hoe moeten die daar komen? Noch diepte, noch doorvaartwijdte der bruggen, veroorloven een monitor, of een staunch, van de Oude Wetering naar de Liede te varen, of omgekeerd. Die vaartuigen zouden op de Ringvaart niet kunnen wenden en er blijven dus van de verschillende soorten van verdedigingsvaartuigen alleen de stoombarkassen over, die hier toepassing zouden kunnen vinden. Maar, al kon men zelfs ook monitors op de Ringvaart brengen, hoe lang zullen die het daarop aan 's vijands zijde kunnen uithouden? Immers slechts tot zolang de vijand eenige torpedo's boven en beneden die vaartuigen in de Ringvaart heeft gelegd en hun daarmede niet slechts de vrije beweging heeft benomen, maar hun ook den terugtocht heeft afgesneden. Het waarschijnlijkste zou derhalve wezen dat die vaartuigen niets wezenlijks tegen den vijand zouden vermogen en op den koop toe nog verloren zouden gaan.

Het doel met dergelijke verdediging van de Ringvaart beoogd, kan natuurlijk geen ander wezen dan om op die wijze, zoo 't kan, nog eenigen tijd den geheelen Haarlemmermeerpolder in bezit te houden. Over dat bezit is al heel wat geschreven en getwist; men heeft het zelfs doen voorkomen alsof het brengen van eenig water in dien polder, al was dan ook daarmede slechts een draszetting van een gedeelte terrein daarbinnen beoogd, een misdaad zou zijn, en aan plannen om de verdedigingslijn van Amsterdam rondom dien polder te doen gaan, heeft het dan ook niet ontbroken. Ware nu het voortdurend behouden van dien polder een levensquaestie voor de verdediging van Amsterdam, dan ware dat wat anders, maar zulks is volstrekt niet het geval; integendeel zijn gedeeltelijke inondatie is onmisbaar om Amsterdam behoorlijk te beveiligen. Dit moge nu voor de grondbezitters van den Haarlemmermeerpolder minder aangenaam zijn, de grondbezitters van de andere polders zullen waarschijnlijk een inondatie van hunne goederen ook niet zoo verblijdend vinden. Het particulier belang moet hierbij aan het algemeen belang ondergeschikt worden gemaakt en, evenzeer als de bewoners der streken, in de inondatielijn van de Nieuwe Hollandsche waterlinie gelegen, al zeer spoedig bij het uitbreken van een oorlog hunne landerijen zullen zien onder water gezet, zoo zullen ook de eigenaars in den Haarlemmermeerpolder

zich gelijk lot moeten getroosten als de vijand Amsterdam bedreigt. De vraag is nog wie er bij slot van rekening slechter aan toe zullen zijn, zij wier landen worden geïnoneerd of zij wier eigendommen worden gebezigd, hetzij als middelen ter verdediging, hetzij als middelen tot den aanval. Dit zijn de rampen van den oorlog. Zij zijn alleen te voorkomen door *sterk* te zijn, m. a. w. door het bezit van een krachtig, goed uitgerust leger, gesteund door deugdelijke, naar den eisch van den tijd bewapende en versterkte stellingen. Tegenover zoodanig bezit bedenkt een mogendheid zich tweemaal eer zij den aanval begint. Wel is waar kost dat geld, opofferingen door dienstprestatie en veel toewijding, maar het bespaart in de ure des gevaars nog veel meer geld, eigendommen en bloed. Een Staat, in de handen van wier bewindslieden zulke middelen tot veroveringsoorlogen zouden kunnen gebezigd worden, moge aarzelen die middelen toe te staan, een natie wie het alleen te doen is om te blijven wie en wat zij is, behoeft die aarzeling niet te kennen; zij moet wijs zijn en denken aan de dagen die komen zullen. Is zij dan krachtig en gespierd, dan is zij misschien alleen reeds daardoor gered; is zij zwak, dan zijn de rampen die haar kunnen treffen niet te overzien.

Om den Haarlemmermeerpolder geheel binnen de Stelling te kunnen begripen, wordt door sommigen de verdedigingslijn Leijmuiden—de Kaag—Katwijk voorgestaan, een lijn die echter de brochure afkeurt, omdat zij te veel werken voor hare bevestiging zou vorderen. Dit punt zullen wij nu niet nader onderzoeken, evenmin als wij hier zullen bespreken of die lijn, al ware het slechts voor een tijdelijke opstelling onzer troepen, juist wel de beste zou wezen. Van meer gewicht toch is het dat zulk een lijn ons wel zou geven een defensielinie, maar geen Stelling van Amsterdam. Zoodanige linie zou namelijk, bij een landing des vijands tusschen Katwijk en IJmuiden, niet houdbaar zijn, maar dadelijk moeten worden ontruimd; bestond er dan achter haar geen goede bevestiging (repli-stelling) waardoor de vijand werd gestuit, dan lag Amsterdam voor hem open. Dergelijke linie zou ons dus niet veel verder brengen en ons alvast niet ontheffen van de noodzakelijkheid om aan de westzijde de Stelling in te richten, alsof er geen lijn Leijmuiden—Katwijk bestond. Onverplicht zou men, dien weg volgende, een zwak gedeelte kustfront, als integreerend deel van de permanente verdedigingslinie, in de Stelling gaan begripen. Immers het zou een dwaling wezen te meenen dat op dit gedeelte kust geen landing te vreezen ware. Wie zulks veronderstelt verwijzen wij naar het Rapport der Commissie voor de Kustverdediging dd. 22 October 1864 (1) waarin men leest:

»Een landing zonder zwaar geschut kan langs de geheele Noordzeekust »van Holland geschieden, echter zijn er enkele punten die bijzonder ver-

(1) De Commissie telde als leden: de Luit.-Generaal NEPVEU, voorzitter, de Generaal-Majoor VAN MULKEN, het lid der Tweede Kamer STORM VAN 'S GRAVESANDE, de Kolonel der Genie VAN STIRUM, de Kapiteins ter zee CAMP en ANDRAE, de Hoofdingenieur TURK, de Kapt.-Luit. ter zee JANSEN, de Luit.-Kolonel RODI DE LOO en de Kapitein der Artillerie COX.

»dienen de aandacht te vestigen, als 1°. Petten; 2°. het gedeelte der kust »tusschen Zandvoort en Wijk aan Zee, en 3°. ter Heijde.»

Is alzoo van de zijde van de Noordzee een aanval alles behalve onmogelijk, ook van de zijde van de Zuiderzee kan men in dit opzicht volstrekt niet gerust zijn. Wij zullen den Schrijver der brochure niet volgen in zijne beschouwingen over het Zuiderzeefront der toekomst d. i. het Zuiderzeefront, wanneer die zee eenmaal zal zijn drooggemaakt. Die toekomst ligt, naar het zich thans laat aanzien, in een zeer ver verschieft, zóó ver zelfs dat wij het onvoorzichtig zouden achten wanneer de maatregelen, die voor het behoud der hoofdstad aan die zijde worden gevorderd, met het oog op een zaak, die *misschien* eenmaal zal tot stand komen, voor geruimen tijd op de lange baan werden geschoven.

Het Geldersche-vallei-kanaal is bereids door de Regeering van die droogmaking geheel los gemaakt, niettegenstaande er nog jaren zullen verlopen eer dat kanaal gereed zal zijn. Beschouwt het Dep. v. Waterstaat de droogmaking aldus, dan zal het toch voorzeker geraden wezen de versterking van Amsterdam aan de Zuiderzeezijde op gelijke wijze als dat kanaal te behandelen, dat wil zeggen ook deze los te maken van die droogmaking en een zoo gewichtige defensiezaak niet te verschuiven totdat deze zal zijn tot stand gebracht.

Het schijnt dan ook dat de geachte Schrijver zich de droogmaking te zeer als een aanstaand feit voor den geest heeft gehaald en daardoor aan de verdediging der Zuiderzee, zooals zij thans is en hoogst waarschijnlijk nog jaren lang wezen zal, niet die waarde heeft geschonken die zij wel verdiende. Dit is te betreuren, want een behoorlijke beveiliging van Amsterdam aan de Zuiderzeezijde is waarlijk niet licht te tellen. Bij de bespreking van de voorstellen, bij de verschillende Vestingwetten behoorende, bleek reeds hoe opvolgende Ministers van oorlog, de Zuiderzee, behalve door drijvend materieel, door *vaste sterkten* wilden verdedigen. De Generaal VAN DEN BOSCH heeft, datzelfde gevoelen voorgestaan, want onder de eerste zaken welke hij doen wilde, behoorde het bouwen van twee forten tot verdediging van de nadering van de hoofdstad van de zijde der Zuiderzee, t. w. één bij den vuurtoren van Durgerdam en één op het Diemberbuitenveld. Met den bouw van die werken wilde hij voldoen aan datgene, wat de Commissie voor de kustverdediging in 1864 al dadelijk noodig achtte. De uiting der Commissie over dit onderwerp is dan ook te gewichtig om deze, voor die lezers van *Spectator* wie de daartoe betrekkelijke zinsneden van het Rapport misschien minder mochten bekend zijn, hier niet nog eens te herhalen. Zij zeide namelijk:

»Ten opzichte van de stelling van Amsterdam is er ééne overweging waaraan de Commissie veel waarde hecht; die overweging geldt de geheel andere »verhouding waarin die Stelling tot de kustverdediging staat, dan tot de »algemeene verdediging des Rijks tegen aanvallen van de landzijde. Immers, »ten aanzien van deze laatste, vormt zij een reductstelling, gedekt door drie »voorliggende liniën van defensie, althans indien deze voltooid zijn; met

»betrekking tot de kustverdediging, daarentegen ligt de stelling van Amsterdam in de eerste of buitenste linie en staat zij alzoo bij oorlogsgevaar aan onmiddellijken aanval bloot.

»Met het oog op de ondiep gaande strijdmiddelen, die tegenwoordig over zee kunnen worden aangevoerd, acht de commissie het meer dan ooit te voren dringend noodzakelijk den toegang tot Amsterdam langs het Pampus voor den vijand te sluiten. Door de veranderingen die er hebben plaats gehad in de wijze van oorlogvoeren, zoo ter land als ter zee, is de hoofdstad van het Rijk meer dan vroeger aan vijandelijke aanvallen blootgesteld.»

Bij de behandeling van de blijvende verdediging van de stelling van Amsterdam van de Zuiderzezijde, laat zij verder daarop volgen:

»Als het IJ is drooggemaakt moet men zorgen dat de toegang van het kanaal aan den vijand ontzegd wordt; tot dat doel is het noodig aan den mond van het kanaal een volkomen stormvrij fort te bouwen, tevens de sluizen verdedigende die aldaar zullen liggen enz.»

En bij de bespreking van de tijdelijke verdediging van Amsterdam, komt zij hierop terug, door te zeggen:

»In den toestand, zooals die thans is, ligt Amsterdam geheel bloot van de zijde der Zuiderzee, zoodat een geringe macht des vijands voldoende zou wezen om de hoofdstad des Rijks in gevaar te brengen. Men bedenke slechts welk een nadeeligen invloed een begin van bombardement of van beschieten der stad op de bevolking zou hebben.

»De Commissie hecht alzoo veel waarde aan een goede tijdelijke verdediging; zij oordeelt dat daaraan kan worden voldaan, door het aanleggen van kustbatterijen bij Durgerdam en Immetjeshorn in den zin, zooals die door het Comité van defensie zijn voorgesteld.»

Men ziet het: de bestaande toestand wellicht nog voor geruimen tijd te bestendigen, ware gewaagd.

De Commissie wil het volstrekt niet, zooals de Heer D. B., voornamelijk op de marine doen aankomen om Amsterdam van de Zuiderzezijde te beveiligen, maar zij acht er vaste steunpunten bij noodig. Gaat men dan ook de bestemming van onze verschillende oorlogsbodems na, dan blijkt het dat de marine er ook niet veel voor beschikbaar heeft en dat slechts de 4 monitors Wesp, Adder, Cerberus en Bloedhond (1), met sommige *staunches*, uitsluitend voor de verdediging van de Zuiderzezijde van Amsterdam kunnen worden bestemd.

Blootgesteld aan de aanvallen van torpedobooten zouden die niet zeer manoeuvreervardige monitors het daar, naar wij vreezen, op den duur al evenmin volhouden als voorleden jaar de Turksche flotille aan den Sulina.

(1) Vgl. b.v. het Algemeen overzicht der schepen en vaartuigen van oorlog op 1 Augustus 1877, behorende bij het VIde Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1878.

mond van den Donau (1). Bovendien dient er een stelling te bestaan waarop die zeemacht, ingeval zij teruggedreven wordt, kan teruggaan. Kustbatterijen bij Durgerdam en Immetjeshorn mogen daartoe vroeger geschikt zijn geweest, thans, bij de tegenwoordige dracht van het geschut, liggen zij te dicht bij Amsterdam. Nuttig ware het daarom een fort te bouwen in zee, zooals de Commissie wilde, voor de blijvende verdediging van het Pampus. De plaatsing van zulk een fort kan, bij eenig overleg, ongetwijfeld zoodanig gekozen worden, dat het ook dan nog dienstig is, wanneer de droogmaking van de Zuiderzee eenmaal tot stand komt.

Beschouwt de geachte Schrijver de verdediging aan de Zuiderzezijde o. i. alzooveel te rooskleurig, krachtig wil hij daarentegen de haven van IJmuiden verdedigd hebben. Hetgeen hij daarvan zegt, onderschrijven wij gaarne.

Het kanaal van IJmuiden is niet slechts een niet genoeg te waardeeren afscheiding en een gemeenschap naar buiten, maar het is ook de beste, wij

(1) Feiten waarop wij de aandacht wenschen te vestigen zijn de volgende:

Op 9 Juni verliet de stoomboot *Constantijn*, met 6 torpedobooten Odessa; 4 dezer booten waren gewone stoombarkassen, die tot het voeren van torpedo's waren ingericht.

Den 11den d. a. v., om 2 uur in den morgen, атаqueerden die 6 torpedobooten 3 Turksche pantserscheepen en één stoomkanonneerboot. Niettegenstaande de booten intijds door het Turksch eskader ontdekt waren, leidde de aanval toch tot het gevolg dat een der pantserscheepen, de *Feth i Bulend*, die nog wel door een torpedowering beschermd was, zoodanig gehavend werd dat het naar Konstantinopel moest, om daár van de door een torpedo bekomen averij te worden hersteld. De torpedobooten en de *Constantijn* konden na den aanval, alhoewel zij een hevig geweer- en geschutvuur hadden te verduren gehad, zonder ernstige verliezen naar Odessa terugkeeren.

Op 8 October bevochten eenige ongepantserde Russische kanonneerbooten 4 Turksche pantserscheepen benevens eenige houten oorlogsvaartuigen in den Sulinamond en beschoten dat eskader en de stad Sulina, van 's morgens 9 uur tot den avond. Op een der Turksche pantserscheepen sprong de stoomketel.

Het in de lucht vliegen van de Russische monitor de *Lulf i Dschelil* nabij Braila is bekend. Maar vooral merkwaardig is de aanval op de Turksche monitors even boven Matschin.

In den nacht van 25 op 26 Mei атаqueerden aldaar 4 stoombarkassen, van spartorpedo's voorzien, 2 Turksche monitors, benevens een groote Turksche stoomboot. Een der torpedobooten richtte zijn aanval op de *Seif*, de grootste der beide monitors, en bracht, ofschoon van het pantserschip ontdekt, zijn torpedo tegen het achterschip tot ontploffing, waardoor al dadelijk de monitor aan die zijde onder water dook, waarna onmiddellijk een tweede torpedoboot den monitor aanviel en, ondanks het van daaruit op de boot geopend hevig artillerie- en infanterievuur, hem zoodanig met zijn torpedo terzijde trof, dat hij geheel zonk.

Met het aanbreken van den dag trokken de Russische torpedobooten terug, zonder een enkelen doode of gewonde bekomen te hebben.

Wij zullen in geen vergelijkingen treden; wij willen zelfs gaarne aannemen dat, bij meerdere concentratie van de Turksche marine op den Donau, met die zeemacht ook andere resultaten zouden verkregen zijn, evenzeer als wij willen toegeven dat de algemeene leiding der Turksche vloot alhier belangrijk beter had kunnen zijn, maar aan personeelen moed ontbrak het den Turken zeker niet en wie gevoelt niet dat, met zulke feiten voor oogen, een verdediging, waarop het zoozeer aankomt als hier, door slechts 4 monitors, zwak is. Nu zou men, door aanbouw, het getal monitors kunnen uitbreiden, maar een rammonitor 2de klasse kost geheel uitgerust f 800.000 en voor de kosten van 2 zulke monitors heeft men een fort, dat noch geramd, noch door de uitbarsting van een enkele spartorpedo tot zinken kan worden gebracht.

zouden haast zeggen de aangewezen ligplaats voor onze vloot. Gelegen op het midden van de bedreigde kust, kan uit geen enkel punt beter dan uit dit, een landing worden tegengegaan. En zou het geen groote miskennenning zijn van de waarde van waterwegen als het Noordhollandsch kanaal en den ontworpen, ook voor de grootste monitors bevaarbaren, nieuwen waterweg van Rotterdam naar Amsterdam, wanneer van een dergelijke ligplaats geen partij werd getrokken? Of verschaffen die waterwegen niet het middel om onze zeemacht op een gegeven oogenblik in haar geheel, hetzij naar de eene hetzij naar de andere zijde te verplaatsen en op die wijze het groote nadeel: versnippering onzer zwakke macht, te voorkomen, een nadeel waarin men ongetwijfeld vervalt wanneer een deel der zeemacht aan den Helder, een ander deel te Amsterdam en weer een ander deel op de zuidelijke vaarwaters wordt gestationeerd? Strategisch is zeker geen betere ligplaats dan het kanaal aan te wijzen en mocht, ondanks de gemeenschap die de vloot op die wijze met de voornaamste marinewerf van ons land zou hebben, de doorgraving tusschen Velzen en IJmuiden nog niet, als hoofdligplaats onzer zeemacht, tot zijn recht zijn gebracht, toch mag het niet verzwegen worden dat de Commissie voor de Kustverdediging, wier Rapport wij hiervoren aanhaalden, al reeds in de toekomst de waarde van het Noordzeekanaal als zoodanig voor onze marine inzag, een waarde die door den ontworpen nieuwen waterweg van Amsterdam naar Rotterdam nog belangrijk zal toenemen en te meer op den voorgrond treedt, naarmate de stelling Helder—Texel verder verwijderd blijft van het ideaal hetwelk de zooeven genoemde Commissie zich van die stelling had gedroomd.

Als ligplaats onzer zeemacht in oorlogstijd wordt het Noordzeekanaal in de brochure niet bepaald besproken, maar hetgeen daarin aangaande het kanaal gezegd wordt, doet toch wel degelijk veronderstellen dat ook, naar de bedoelingen van den Schrijver, hier een voornaam deel onzer zeemacht zou moeten worden gestationeerd.

Zal men echter van die haven gebruik kunnen maken om de gemeenschap van de Stelling met het buitenland te bewaren en zal daar de ligplaats onzer marine veilig zijn, dan behoort, zooals wij reeds deden opmerken, de vijand noch tot de boorden van de doorgraving, noch tot die van het verdere gedeelte van het kanaal te kunnen naderen, om, hetzij onze schepen van nabij te kunnen beschieten, of door het leggen van torpedo's of zelfs van een dam in de doorgraving, de gemeenschap daardoor geheel te kunnen stremmen.

Hiertoe wordt een positie zoowel benoorden als bezuiden de doorgraving vereischt. Benoorden kan hiertoe, na verbetering, de in 1800 opgeworpen en nog bestaande linie van Beverwijk dienen; bezuiden dient zoodanige positie nog te worden aangelegd.

De Schrijver schijnt die noodzakelijkheid ook wel te gevoelen, maar komt er naar onzen zin niet vierkant genoeg vooruit. Als hij er van spreekt dat onze troepen de gelegenheid moeten hebben, om van den eenen oever van

't kanaal tusschen Velzen en IJmuiden op den anderen over te gaan, laat hij er op volgen:

»Waarschijnlijk zal dat overgaan slechts in den aanvang der operatiën »kunnen plaats hebben, zich althans moeten bepalen buiten 's vijands bereik. »Is deze tot de nabijheid der oevers genaderd, dan zal het voor een eenigszins belangrijke troepenmacht bezwaarlijk, zoo niet gewaagd en ondoenlijk zijn het kanaal over te trekken.»

Lezen wij nu eenige regels later in de brochure hoe de pantserschepen op het kanaal gevaar kunnen loopen van het plongearend vuur van 's vijands veldgeschut »als dat de hoogten op een der oevers bekroont», dan krijgt men natuurlijk den indruk alsof de Heer D. B. aanneemt, dat die oevers bij opdringing van den vijand zullen moeten worden ontruimd. Toch is hun bezit zoo nauw verbonden aan hetgeen de geachte Schrijver zelf van het Noordzeekanaal verlangt, dat wij veilig mogen aannemen dat hij het in het wezen der zaak geheel met ons eens zal zijn, namelijk: dat er maatregelen moeten worden voorbereid opdat die oevers tot het uiterste in onze handen zouden kunnen worden gehouden. Want wat zegt de brochure: »Het behoud van »de haven van IJmuiden is daarentegen voor ons van het grootste gewicht en »zal offers eischen in evenredigheid van het belang dat wij in het bezit van »die haven moeten stellen. Door die haven moet Amsterdam zoolang mogelijk de gemeenschap over zee met het buitenland openhouden enz.» en iets later: »Eindelijk is het gewaarborgd bezit van IJmuiden voor ons van groot »gewicht, als wij een maritiemen bondgenoot hebben, waardoor de gemeenschap van Amsterdam met de buitenwereld open blijft en de hoofdstad »onneembaar wordt.»

Wat kan er met die gemeenschap anders bedoeld zijn en wat behelst dat alles anders dan dat men niet alleen meester moet blijven van de haven, maar ook van de *vrije vaart* op het Noordzeekanaal, althans in die mate dat de vijand het kanaal niet versperren kan. Slechts daardoor wordt Amsterdam »onneembaar.»

Is het niet volkomen hetzelfde als hetgeen reeds vroeger meermalen in deze beoordeeling werd gezegd, namelijk dat het zwaartepunt, de hartader van de Amsterdamsche stelling, gelegen is in de doorgraving tusschen IJmuiden en Velzen?

De kring der bevestiging om Amsterdam is nu in gedachten door ons rondgegaan. De lezer, die onze beschouwingen gevolgd heeft, zal hebben kunnen zien dat, mogen wij ook al in details met de opvatting van den geachten Schrijver verschillen, zijn hoofdbeginselen nochtans in 't algemeen, door ons worden toegejuicht; dat wij op menig punt in de Stelling hem de hand reikten en dat er eigenlijk slechts één belangrijk punt is waarover er tusschen ons en hem werkelijk verschil van gevoelen bestaat, namelijk: over de vooruitbrenging van het Noorderfront, die ons noch noodzakelijk, noch

financieel voordelig, noch aan de sterkte der positie bevorderlijk voorkomt. Over de kosten van de bevestiging der Stelling zullen wij niet twisten. Wanneer wij hier neerschrijven dat de raming in de brochure te laag is en dat men die gerust met de helft mag verhoogen, wil men een deugdelijk geheel tot stand brengen, dan zal de Schrijver zich, naar wij vertrouwen, daar wel bij nederleggen. Bij die kosten komen dan nog de uitgaven aan geschut, zijnde dit het meest noodige op het oogenblik voor de Stelling en verder nog eenige andere zaken, zooals patroonfabriek, magazijnen enz. In een dergelijke Stelling moeten toch patronen kunnen worden vervaardigd, vooral nu er zooveel verschoten worden als tegenwoordig, anders zou men in tijd van oorlog dadelijk de werktuigen en het werkvolk van de patroonfabriek uit Delft naar Amsterdam moeten overbrengen. De kosten evenwel der Amsterdamsche stelling zullen naar wij vertrouwen geen bezwaar hebben, zoodra men slechts overtuigd is dat die Stelling niet alleen is de meest noodige, maar, zoo men dit wil, bovendien een onneembare stelling; de Stelling waarmede ons volksbestaan eenmaal zal staan of vallen; een Stelling van zoo buitengewone kracht en van zulke ontzagelijke hulpbronnen dat daarvan de weergade misschien in Europa nergens te vinden is.

Het in orde brengen van die Stelling kost geld, veel geld zelfs, maar dat geld zal ten allen tijde goed besteed zijn.

Is onder den indruk van het meer dan gewoon gewicht der Amsterdamsche stelling, dan ook dáár, waar hij de te maken bezuinigingen op andere liniën bespreekt, het betoog hetwelk de geachte Schrijver omtrent de waarde dier liniën levert, misschien wat ver gedreven, en schijnt ons vooral datgene wat hij omtrent de Grebbelinie zegt minder juist (1), toch is in die beschouwingen, in andere opzichten zeer veel waars en volkomen heeft de Schrijver gelijk, als hij zegt dat die liniën *secondair* zijn in vergelijking met de positie van Amsterdam.

Want noch met de Grebbelinie, noch met de Zuider-waterlinie, noch met de positie van den Helder, noch zelfs met de Nieuwe Hollandsche waterlinie behoeft ons volksbestaan te vallen. Al zijn deze alle bezweken dan nog kan de stelling van Amsterdam onverzwakt dáár staan, sterker dan een der voor-gelegen liniën, krachtig door zijn resources. Dáár is dan de plaats waar leger, schutterij en volkswapening een toevluchtsoord kunnen vinden, dáár in de hoofdstad des Rijks is het, waar Regeering en Vorstenhuis zich kunnen vestigen en het is van dáár uit dat Nederland, zoolang de vaderlandsche drie-kleur wappert van de forten om Amsterdam, aan Europa kan toeroepen dat

(1) Tegen hetgeen aangaande de Grebbelinie wordt aangevoerd moeten wij protest aanteekenen, omdat die linie en door het Geldersche-vallei-kanaal — wanneer dit tot stand komt — en door den spoorweg Amersfoort—Rhenen—Nijmegen zoodanig andere beteekenis krijgt, dat het zelfs geraden zou zijn de sperforten, in stede van aan den IJssel, liever in de Grebbelinie te bouwen, waar men met minder werken zal kunnen volstaan, waar die werken minder in de lucht zullen hangen en waar zij al dadelijk zullen komen ten bate van het leger, dat in de linie postvat.

het besloten is getrouw te blijven aan de leuze zijner vaders, want dat het in de stelling van Amsterdam in toepassing denkt te brengen het devies van zijn wapenschild: *Je maintiendrai*."

Haarlem, 15 Juni 1878.

I. J. H. GUISBERTI HODENPIJL.

AAN WIEN DE SCHULD?

INGEZONDEN (1).

De wijzigingen in den maatschappelijken toestand, gedurende de laatste jaren, zijn natuurlijk niet zonder invloed gebleven op den geest van het leger. Is die invloed daaraan ten goede of ten kwade gekomen? . . . Het is deze vraag, die we in de volgende regelen willen trachten te beantwoorden.

Sommigen meenen dat verval van den militairen geest en verslapping van de krijgstuicht onmiskenbaar in het leger zijn waar te nemen. Opmerkelijk is het echter dat zij die zoo denken, de oorzaak van dien ongunstigen toestand meer wijten aan de jongeren, dan aan de ouderen in rang, niettegenstaande de laatsten, indien de klacht gegrond is, niet voldoende sterk bleken te zijn, of wel hun macht niet gebruikten om het kwaad te keeren en dus evenzeer, zoo niet in hooger graad schuldig genoemd moeten worden. Men hoort ook beweren, dat de liberale beginselen van het jonge Nederland de eerste gronden hebben gelegd tot een gevoel van individueele zelfstandigheid bij den jongeren officier; dat de meer vrijzinnige opleiding van den nieuweren tijd — het middelbaar onderwijs — noodwendig heeft geleid tot een mindere mate van plichtbesef, tot opvattingen die in strijd zijn met de van den militair gevorderde blinde gehoorzaamheid en den onvoorwaardelijken eerbied voor den hooger in rang.

Bij deze beschuldiging wordt niet verzuimd de hoofdgrief tegen het liberalisme op den voorgrond te brengen, namelijk dat het bij zijn streven naar hervormingen, — die, het wordt door de meesten zijner tegenstanders erkend, *in abstracto* beschouwd, doorgaans op goede gronden steunen — niet genoegzaam rekening houdt met de onbestemdheid of moeilijkheden, die een omverwerping van bestaande, jarenlang loopende toestanden en ingewortelde denkbeelden medebrengt. Ook zouden de liberale beginselen in de toepassing op

(1) Door gebrek aan ruimte heeft dit opstel verscheiden maanden op plaatsing moeten wachten.